

COURAGE: AZ ELLENZÉKI KULTÚRA ADATBÁZISA

APOR PÉTER – BÓDI LÓRÁNT – HORVÁTH SÁNDOR –
MICSIK ANDRÁS – SCHEIBNER TAMÁS

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Az államszocialista rendszerek erodálódását, majd a rendszerváltással jelentkező bukásukat nem kizárólag nagyhatalmi játszmák eredményezték, hanem a – legkülönbözőbb mozgalmakat és műfajokat felölelő – „földalatti” civil szerveződések és a kulturális szféra ellenállása is. Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont koordinálásában több mint húsz országban, tizenkét partnerintézmény bevonásával zajló nemzetközi kutatóprogram kísérletet tesz eme örökség történeti feldolgozására és láthatóvá tételére. A COURAGE kutatóprogramot a Horizont 2020, az Európai Unió Kutatási és Innovációs Keretprogramja támogatja. A kutatóprogram a kulturális ellenállás gyűjteményeinek közös adatbázisát hozza létre, lefedve az egykori szocialista blokk tagállamait. A felépülő adatbázis egyfajta metaarchívumként funkcionál, és nagy segítség lehet a történelem, irodalom vagy művészeti oktatás területén, hiszen képes egyszerre multimediális tartalmakat megjeleníteni, illetve a szabad, kreatív bejárást biztosítani a felhasználóknak.

Bevezetés

Tematikus szempontból az ellenkultúra heterogén fogalma alá tartoznak a film, az előadó-művészet, a zene, a tánc, a képzőművészet, az ifjúsági szubkultúrák, a nemzeti hagyományőrző mozgalmak (például a táncház mozgalom), az emberi jogi és környezetvédő, a rejtve működő vallási közösségek vagy az emigráns csoportok gyűjteményei. Utóbbiak esetében különösen fontos, hogy az emigrációs közösségek miként járultak hozzá e gyűjtemények létrejöttéhez, fenntartásához és népszerűsítéséhez.

A kutatás középpontjában nem önmagában az ellenkultúra vagy kulturális ellenállás mozgalmi aspektusai állnak, hanem kettős módon az ellenkulturális relikviákat gyűjtő magán- és közgyűjtemények története (archívumok, levéltárak, múzeumok, privátgyűjtemények) és elemzése – tágabb szociális, politikai és kulturális összefüggéseikben –, illetve maga a kulturális megőrzés társadalmi gyakorlata (különösen a tiltott vagy megtűrt gyűjtőtevékenység), mint ellenkulturális praxis. Az állami intézmények több módon hoztak létre ellenkultúrára vonatkozó gyűjteményeket: valahol az állományt hivatalosan, de az olvasóközönség nagy részétől elzárva gyarapították, máshol félhivatalos, megtűrt gyakorlatként történt a gyűjteményezés, megint másutt 1989 után hozták létre az ellenzékiiséget dokumentáló gyűjteményeket. A kutatás éppen ezért annak megértésére is törekszik, miként változott az ellenzékiiség kultúráját regisztráló gyűjteményépítési gyakorlat

a rendszerváltás előtt és után. A gyűjtemények dokumentumai, tárgyai és audiovizuális tartalmi által megjelenített anyagi kultúra hogyan alakult át? Mi számított gyűjtésre érdemesnek és mi nem? Mely tárgyakból vált „történeti forrás”, melyekből nem, és mi volt ennek a szelekciónak az oka? Összegezve, a gyűjtemények rendszerezését és annak elvi alapjait, különös tekintettel az ún. adathalmaz és referencia rendszerekre: hogyan és mi alapján gyűjtötték az anyagot? Szintén a kutatás részét képezik a gyűjtemények létrehozásában, gondozásában résztvevő személyek élettörténete és társadalmi háttere is, ahogy a gyűjteményeket kezelő intézmények szociológiai, jogi, tulajdonosi és anyagi aspektusai is.

A humántudományok diszciplináris kihívásai közül kiemelkedő kérdés a korszerű informatikai rendszerekkel való együttműködés. A projekt ezen kihívásoknak megfelelően a kanonikus tudásmegosztási formákon túl (szakkönyv, tankönyv) más csatornákon (pl. a közösségi médián keresztül) is kísérletet tesz a létrejövő eredmények közvetítésére. A Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet (MTA SZTAKI) által kialakított informatikai rendszer (az ún. online registry) segít olyan struktúrákba rendezni a gyűjteményekkel kapcsolatos információkat, melyek lehetővé teszik egy akkumulatív, ugyanakkor hálózatosan szerveződő tudástár létrejöttét, melyet a kutatásban részt vevő országok kutatói könnyedén gyarapíthatnak. Ezen struktúra különösen alkalmas komplex – egymással érintkező, transznacionális – történeti jelenségek bemutatására. A rendszer azt is biztosítja – szerkesztői kontroll mellett –, hogy a tudástár önkéntes alapon (lehetőség van arra, hogy gyűjtemények tulajdonosai, kezelői, kutatói szabadon felvigyék az adott kollekciónak az adatbázisba) bővíthessen.

A kutatóprogram tehát a kulturális ellenállás gyűjteményeinek közös adatbázisát hozza létre, lefedve ezzel az egykori szocialista blokk tagállamait (*1. ábra*). Így tehát a felépülő adatbázis – funkcióját tekintve – egyfajta metaarchívumként is funkcionál (mindamelllett, hogy gyűjteményezési munkát a projekt nem végez), mely megfelelő közegét az online térben nyerte el. A gyűjteményeket standardizált és összehasonlítható formában írjuk le, így könnyen kereshetők és különböző szempontok szerint listázhatók is. A kutatóprogram segít megérteni, miként működnek a gyűjtemények, milyen funkciót töltenek be az adott társadalomban, hogyan jelenítik meg anyagaikat és kutatási eredményeiket a hazai és a nemzetközi közönség előtt. Kiemelt cél, hogy a kulturális ellenállás történeti gyökereinek és örökségének megértése segítségével lehetővé váljon a gyűjtemények társadalmi hatásának és hatókörének növelése is.

1. ábra: A feltárt gyűjtemények országok szerinti megoszlása 2018 elején

Az MTA SZTAKI által a projekt számára felállított szoftver infrastruktúra három fő eleme: egy Redmine feladatkezelő, egy WordPress portálmotor és a Vitro szemantikus web platform, amely a projekt tudástárát valósítja meg. A feladatkezelő és a tudástár összekötésével az egyes gyűjteményekkel kapcsolatos problémák és tennivalók válnak követhetővé és menedzselhetővé. A WordPress szolgáltatja a projekt angol nyelvű és nemzeti portáljait, melyen keresztül a tudástár nyilvános részét böngészheti a közönség. A tudástár különféle nyelvi nézetei nemcsak a megjelenő szövegezésben különböznek, hanem abban is, hogy az adott nyelvvel, országgal kapcsolatos gyűjteményleírások kiemelve jelennek meg (2. ábra). A tudástár lehetőséget nyújt arra, hogy a szöveges leírásokat párhuzamosan a résztvevő országok összes nyelvére lefordíthassuk, de általában ez csak két nyelvre, az angolra és a gyűjtemény fő nyelvére elvárt.

A projekt angol nyelvű honlapja a cultural-opposition.eu webcímen található, míg a nemzeti honlapváltozatok az országgal jelölt címeken, pl. hu.cultural-opposition.eu címen. A tudástár a „gyűjtemények” feliratra kattintva érhető el. Itt gyűjtemények, szervezetek, személyek, események és ajánlott tételek egységes leírásai böngészhetők. Ezen kívül szöveges keresést, illetve szűrést is el tudunk végezni a feltárt tételeken. A szűrési feltételek a tétel típusa szerint változók, gyűjtemények esetében téma, a tartalom típusa, ország, gyűjtőterület, nyelv, az alapítás ideje, valamint online hozzáférhetőség szerint le-

het kiválasztani a megjelenítendő elemeket. Az egyes elemekhez képgaléria és térképes megjelenítő is tartozik, és könnyen tovább lehet navigálni a kapcsolódó más tételekhez (például egy gyűjtemény alapítóinak, gyűjtőinek vagy támogatóinak leírásaihoz).

PROJEKT TEVÉKENYSÉGEK PARTNEREK SAJTÓ ESEMÉNYEK KAPCSOLAT nyelv bejelentkezés
GYŰJTEMÉNYEK SZERVEZETEK SZEMÉLYEK ESEMÉNYEK AJÁNLOTT TÉTELEK ALAPVETŐ INFORMÁCIÓK

A PASARÉTI REFORMÁTUS IFJÚSÁGI KÖR GYŰJTEMÉNYE

A gyűjtemény - mely Viczián István saját gyűjtése és tulajdona - a pasaréti református ifjúsági közösség történetét mutatja be az államszocializmus időszakában. A gyűjtemény leveleket és fotókat tartalmaz, amelyek bemutatják a csoport törekvését arra, hogy létrehozzanak egy aktív vallásos közösséget, amely nem illett a hivatalos kommunista ifjúsági politika keretei közé.

Hely:

Budapest Torockó utca 1, Hungary 1026

Téma:

alternatív oktatási forma (pl. repülő egyetem)

alternatív életmód és hétköznapi ellenállás

religious activism

Alapítás ideje:

1956

Fontos esemény:

[Viczián István anyagokat kezd gyűjteni a pasaréti református ifjúsági körrel \(1956\)](#)

Ajánlott tétel:

[Pasaréti református fiatalok kirándulásán, Budajenő, 1959. április 4. Fotó](#)

KISFALUDY ANDRÁS MAGÁNGYŰJTEMÉNYE

2. ábra: Részlet a nyilvános regiszter magyar nyelvű nézetéből

A fordítások és általában a leírások minőségének biztosítására hét lépésből álló ellenőrzési folyamatot építettünk a tudástárba, mely a nemzeti felelősökön, anyanyelvi lektorokon és központi ellenőrzési rendszeren keresztül engedélyezi egy anyag publikálását. A Linked Data technológia alkalmazása sokféle adatexportálási és adatbányászati lehetőséget nyit meg számunkra; a tudástár részleteit tudományos adatként regisztráljuk a DataCite rendszerben, miáltal DOI-val hivatkozhatóvá válnak. Továbbá tervezünk adatszolgáltatást az Europeana, Academia.edu és más rendszerek felé is. A tudástárban 2018 februárjában összesen megtalálható (nyilvános és feldolgozás alatt lévő) leírások száma jelenleg körülbelül a következő: 400 gyűjtemény, 1300 személy, 600 szervezet, 600 esemény, 400 interjú és 800 ajánlott gyűjteményi tétel. Ezek a 2018 februári helyzetet rögzítő számok is mutatják, hogy olyan hálós adatmodellel dolgozunk, melyben sokféle entitás leírása szerepel, külön hangsúllyal az entítások közötti kapcsolatokra és azok földrajzi elhelyezkedésére.

A gyűjtemények tárgyainak, dokumentumainak, audiovizuális tartalmának felkutatása és regisztrálása önmagában még nem elegendő. A COURAGE azt is szeretné elérni, hogy az ellenkultúra témája a térségünk után a nyugati történelemoktatásban is hangsúlyosabban jelenjék meg. Az adatbázis nagy segítség lehet a történelem-, irodalom- vagy művészeti oktatás területén, hiszen képes egyszerre multimediális tartalmakat megjeleníteni, illetve szabad, kreatív bejárást biztosítani a felhasználóknak. A projekt további célja egy, a formális és informális pedagógiai módszereknek egyaránt megfelelő digitális tananyag fejlesztése különböző korosztályok és célcsoportok számára. A tananyag kidolgozása az egyes területek szakértőinek (múzeumpedagógusok, történelemtanárok stb.) bevonásával történik, és az eredmény elérhető lesz a projekt nemzeti és központi portálán egyaránt. Ez egyúttal kísérlet is arra nézve, hogy a jelenkori történelem mennyivel érdekesebben, szívesebben adható elő online formában akár közösség-építő tartalomként, mint egyetlen tankönyvben. A tervek között szerepel egy virtuális és egy vándorkiállítás, melyeknek kifejezetten az internethasználó fiatal generáció a célközönsége. A kiállítás a kulturális ellenállás olyan fontos értékeit szeretné hangsúlyozni, mint a demokratikus részvétel, a civil kurázszi, a szolidaritás és a kultúrák diverzitása országunként más-más motívumokon keresztül. A kiállításokkal a kelet-európai ellenállás szokatlan, eddig kevésbé ismert oldalait szeretnék a közönséggel megismertetni, így a lengyelországi Szolidaritás-mozgalom, a magyarországi demokratikus ellenzék vagy a szamizdat sajtó mellett hangsúlyt fektetünk az ellenállás nemzetközi kapcsolataira, a kulturális szcénára és az életmód-szubkultúrák bemutatására is.

A kutatóprogram vállalt feladatai közé tartozik szakpolitikai ajánlások előállítása. E tanulmányok segítséget nyújtanak a politikusok és a támogatást kiíró intézmények számára felmérni a kulturális ellenállás gyűjteményeinek társadalmi hatását és céljait, lehetőséget biztosítva további közös projektek létrehozásának megvitatására. Az emlékezetpolitikában fontos évfordulók megünneplésében is segít a gyűjtemények regisztere, amelyre támaszkodva gyorsabban megtalálhatók az ünnep szempontjából fontos anyagok. A politikai döntéshozók számára készülő országjelentések beszámolnak arról, hogyan jöttek létre a gyűjteményeket irányító intézmények, és hogyan változtak a szocializmus kései szakaszától napjainkig terjedő időszakban. Feltérképezik a kulcsszereplőket, a legalapvetőbb reményeket, az alkalmazott stratégiákat, valamint a gyűjtemények politikai, jogi, pénzügyi és kulturális hátterének alapvető változásait. A COURAGE a gyűjtemények fenntartásának legfontosabb kérdéseire irányuló ajánlásokat fogalmaz meg a politikai döntéshozók számára. Az ajánlások a kulturális ellenállás örökségének lehetséges felhasználási módjaira tesznek javaslatokat, különös tekintettel egy, az Európai Történelem Házában rendezendő kiállításra.

Végezetül a projekt további célja, hogy a kulturális mező szereplőit (a gyűjtemények, szakértők és kutatók) képzési napokkal támogassa új együttműködési hálózatok kialakításában, miközben segítséget nyújthat az adatbázis hatékony használatához is (pl. oktatás, hatékonyabb részvétel nemzetközi kulturális és tudományos pályázatok területén stb.).

Irodalom

MICSIK András – FELKER Tamás – NÁSZ Balázs: Cultural opposition in former European socialist countries: Building the COURAGE registry = ERCIM News, 111. October, 2017, 64 p. Forrás: <https://ercim-news.ercim.eu/en111/special/cultural-opposition-in-former-european-socialist-countries-building-the-courage-registry> [2018. február 27.]

Apor Péter az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának tudományos munkatársa. Fő kutatási témái a második világháború utáni Kelet-közép Európa társadalom- és kultúrtörténete, illetve az emlékezetpolitika kérdései a térségben. Apor rendszeres résztvevője nemzetközi együttműködésben folyó kutatásoknak és tagja az EURHISTXX, az Európai Jelenkortörténeti Hálózat felügyelőbizottságának.

Bódi Lóránt az MTA BTK Történettudományi Intézet fiatal kutatója, az MTA BTK COURAGE nemzetközi kutatóprogram munkatársa. Kutatási területe a II. világháború utáni Magyarország társadalom-, és kultúrtörténete különösen annak a mindennapokkal és a művészettel kapcsolatos aspektusai.

Horváth Sándor az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében a Jelenkortörténet témacsoport vezetője és a COURAGE kutatóprogram vezető koordinátora. Alapító szerkesztője a Hungarian Historical Review-nak.

Micsik András az MTA SZTAKI Elosztott Rendszerek Osztályának tudományos főmunkatársa. A Szemantikus Web és a Linked Data technológiák alkalmazási lehetőségeit kutatja különböző környezetekben, például repozitóriumokban, számítási felhőkben és e-science megoldásokban. Több hazai tudományos repozitórium létrehozója és fejlesztője.

Scheibner Tamás az MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos munkatársa és az ELTE BTK Magyar Irodalom és Kultúratudományi Intézetének adjunktusa.